

پیشه کی

میژوو پیمان دهلی دواى ئاوه دان کردنه وهى شاری مه هاباد و دابین کردنی کاروباری ئابووری و رامیاری و هیمنایه تی ئه و مه لبه نده، سالی (۱۰۸۹ ک) له لایه ن بداغ سولتان مزگه وتی سوور و مه دره سه یه کی ئایینی له ته نیشته ئه و مزگه وته ئاوه دان کراوه ته وه، له و کاته وه پتر له سی سه ده ونیو تپده په ری، شوینی ئه و مزگه وته و شوینه واری ئه و مه دره سه ئایینییه له سه ر فه ره نگ و رۆشنبیری ناوچه ی موکریان تا ئه مرۆ به رچاو و دیاره، جیا له وه ئه و مزگه وته جیی تاعهت و عیبادهت و پارانه وه و لالانه وه ی گه رموگوری خه لکی سابلان و په سیوی لیقه و ماو و هه ژار و دامان بووه، هه روا حوجره کانی مه کۆی دهرس دادان و دهرس خویندنی سه دان مه لای زانا و به توان و مه ند و ماقوول و ده یان شاعیر و هه ستیار و گه وه پیاوی رووناکبیری کورد بووه.

له بهر ئه وه ی بداغ سولتان دامه ززینه ری یه که م مزگه وت و یه که م مه دره سه ی سابلان بووه، پتوبسته ئاوپتیک له بداغ سولتان بدهینه وه و یادیک له و مه دره سه و له و که سایه تییانه بکه ین که و له و ماوه یه دا تا ئه مرۆ له و حوجرانه تیکۆشان و چالاکییان نواندووه و میژووی کولتسوور و رۆشنبیری ئه و شاره یان نه خشان دووه و که شوه وایه کی زانستییان له مه لبه ندی موکریان زال کردووه.

* * *

دواى ئه وه ی له سه رده می شاعه بیاسی سه فه وی هیتش کرایه سه ر موکریان، سالی (۱۰۱۷) به سالی قزان و قپکردن له میژووی موکریان تومار کرا، شاره -گوندی (دریاس) و ئه و ناوچه بوو به شساریککی ویران و مه لبه ندیککی تیکدراو و قپکراو، ئاداری له سه ر پاداری نه ما، دواى ئه و کاره ساته بداغ سولتان کوری شیرخان (۱۰۱۷-۱۱۰۱) بوو به یه که مین میری موکریان،

ئاوردانه وه یه ک له میژووی رۆشنبیری مه هاباد و مزگه وت و مه دره سه ی بداغ سولتان

محمد ته حمه دیان
(مه هاباد)

ظاهری که فی نفس الامر نسبت به عموم ارباب علم و کمال و اصحاب فهم و افضال داشت "مدرسه‌ی مقدسه‌ی جامعه" را محض نشر علوم جهت قطب الاقطاب زبده العلماء "مولانا سیدجامی" المشهور به ضوری رحمه الله بنا گذاشت، که اوقات شبانروزی خود را صرف انتشار علوم و بذل تعلیم طلاب و مستفیدین نماید، الحق اطرضه بانی در بنای مدرسه‌ی مبارکه‌ی مزبور زحمتهای کشید و مبالغها به مصرف رسانید، چجرت معزی الیه نیز در انتشار علم و ترویج دین مبین، صرف همت و بذل مقدرت مادام الحیاه به عمل آورد و هنوز علمای دریادل و فضلالی کامل از اطراف و اقطار و اقطاع و امصار از تالیفات و تصنیفات آن مرحوم مستفید و مستنفعند. (فتاح قاچی، گورستان ملاجامی، ۶ و ۵)

سه‌بارت به شوپندانانی مزگه‌وتی سووری بداع سولتان و بهربلاوی تیکوشانی حوجره‌کانی، ماموستا نه‌حمه‌دیان له باب‌تیککی فارسیدا نووسیویه‌تی: "ان مسجد و مدرسه به صورت دانشگاهی سترگ، باشکوه و اعتبار جهانی فعالیت را ادامه داد، نه تنها از شهرها و روستاهای ایران، بلکه از شهرها و روستاهای عراق و ترکیه و قفقاز تحصیلکردگان علوم و معارف اسلامی به سوی آن سرازیر شدند، دیری نپایید که علما و دانشمندان ناموری همچون "ملای زکی"، "علامه ابن ادم"، "ملای یایی"، "علامه ملا علی قزلی" و "ملای پیره‌باب" و به واسطه آنها نیز دانشمندان همچون "مفتی زهاوی"، "مولانا خالد"، "سیدچوری" و "علامه ملا محمد قزلی" و فرزاندانی همچون "استاد ملاحسین مجدی" و "استاد ملا عبدالکریم شهریکندی" از حوزه‌ی علمیه‌ی مهاباد "مسجد سرخ" به پایه‌های رفیعی از علوم و معارف اسلامی نایل آمدند. (احمدیان، عبدالله، نگاهی به سرزمین مهاباد، سیروان، شماره ۷۴۲، ۲۸۳۱)

مه‌لای زانا و موده‌ریسی به‌توان و مزگه‌وتی تاوهدان بوو به هژی جمینی فه‌تیکانی گهرمین و کوتستان به‌رهو حوجره‌کانی سابلاغ بو خوتندن نه‌و دوازه عیلمه‌ی که‌سیکی پی ده‌بوو به مه‌لا، واته: "نه‌حو، سه‌رف، به‌لاغه، فیه، ئوسولئی فیه، مه‌نتیق، ئاداب، که‌لام، فه‌لسه‌فه، هه‌یئه‌ت و فه‌له‌ک، ریازیات و هه‌نده‌سه، فیه‌هللوه" (قه‌رداغی، میژووی زانایانی کورد، ۷۶)

نه‌وه ره‌وتی ئاسایی خوتندن بوو تا نیوسه‌ده پیش ئیستا له موکریان، واته له مزگه‌وتی سووری سابلاغ هه‌ر نه‌و ده‌رسانه ده‌خوتنران که فه‌تیکانی نه‌سته‌مبوول و قاهیره و به‌غدا ده‌یانخوتندن، جیا له زانسته ئیسلامیه‌کان، زوره‌یان زانستی عه‌قلئی بوون وه‌ک فه‌لسه‌فه‌ی نه‌فلاتوون و مه‌نتیقی نه‌ره‌ستو و هه‌نده‌سه‌ی ئیقلیدوس و فه‌له‌کی به‌تله‌میوس (به‌تلیموس).

له میژووی سابلاغ نووسراوه: "پیش شه‌ری هه‌وه‌لی دنیا له شاری سابلاغ هه‌وت سه‌ت فه‌قی له حوجره‌کان ده‌رسیان ده‌خوتند، هه‌وانه‌وه و به‌ریچوونیان له داهاتی مه‌وقوفاتی سابلاغ دابین ده‌بوو" (صمدی، تاریخ مهاباد، ۷۳۱) حوسین حوزنی موکریانی نووسیویه‌تی: "شاری سابلاغ سه‌بارت به خوتندن زانسته ئیسلامیه‌کان له‌سه‌رده‌می پیشوو به یه‌کیک له مه‌لئه‌نده ناو‌داره‌کانی عیلم و زانست له کوردستان ناسراوه" (حوزنی موکریانی، کوردستانی موکریان، ۹۲) "واسیلی نیکیتین" له کتیبی "کورد و کوردستان" ئاماره به حوجره‌کانی کوردستان ده‌کا، ناوی (۹۴) بنکه‌ی ئایینی دینی که له شار و دتیه‌کانی کوردستان تیکوشانیان هه‌بووه، لهو بنکه ئایینیانه پیچ ناوه‌ندی به‌هیزی ئایینی سابلاغ نیو ده‌با وه‌ک: "مه‌درسه‌ی مزگه‌وتی سوور، مه‌درسه‌ی قازییه‌کان، مه‌درسه‌ی روسته‌م به‌گ، مه‌درسه‌ی هه‌باساغا، مه‌درسه‌ی مزگه‌وتی بازار، نه‌وانه هه‌موو لقی مه‌درسه‌ی مزگه‌وتی سوور بوون (نیکیتین، کرد و کردستان، ۸۸۵)

نه‌گهر که‌سیک پرسیار بکا و بپرسی به‌ره‌می نه‌و حوجره‌کانی بداع سولتان له پتر لهو و سئ سه‌ده‌و نیوه‌دا چ بووه و چ نه‌رکیکیان به‌جی هیناوه و چ خزمه‌تیکیان کردوو و چ که‌سانتیکیان په‌روه‌ده کردوو؟ ده‌لین له سئ بوارد تیکوشان و چالاکیان هه‌بووه:

۱- په‌روه‌ده‌کردن و راهیتانی فه‌قی بو نه‌وه‌ی بینه مه‌لای موده‌ریس.

۲- په‌روه‌ده‌کردن و بارهیتانی چند که‌سایه‌تی گوره‌ی بواری نه‌ده‌ب و شیعر.

۳- تیکوشان و چالاکی کومه‌لایه‌تی و رامیاری بو مه‌به‌ستی بووژاندنه‌وه‌ی بییری نه‌ته‌وايه‌تی و شوناسی نه‌ته‌وه‌یی.

۱: په‌روږده‌کردن و باره‌تانی فقهی:

ناوردانه‌وه له ټایین جیا له‌وه پټویستییه‌کی فیکری و روحی و میتولوزییه، ره‌گه‌زټیکی کولتور و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یییه، کولتوروی کورد زور له‌میتره پهنگی ټایینی ئیسلامی گرتووه، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ی په‌روږده‌کردنی پی‌اوی ټایینی، واته مه‌لا و فقه‌ی له‌کوم‌ه‌ل‌گای کورده‌واریدا به‌گشتی وه‌ک پټویستییه‌ک هاتو‌ته به‌رچاو له‌به‌ر نه‌وه پټویستییه حاکمانی موکری، به‌تاییه‌ت بداغ سولتان و بداغ خان و عه‌بدو‌ل‌لاخان یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک بواریان خو‌ش کردووه و بنکه‌ی ټایینیان په‌ره‌پیداوه، بداغ سولتان هه‌ر یو نه‌وه مه‌به‌سته‌ گرینگه مه‌درسه‌ی سابلاغی تاوه‌دان کرده‌وه.

سالی (۱۰۸۹ک) وه‌ک سه‌ره‌تا و ده‌ستپیک بداغ سولتان مزگه‌وتی سوور و حوجره‌کانی داده‌م‌زرتینی، یو نه‌رکی دهرس دادان له‌وه حوجرانه و مه‌لایه‌تی نه‌وه مزگه‌وته، زانای هه‌ل‌که‌وته "عه‌للامه مه‌لا جامی چوری" له‌مه‌ریوان را یو سابلاغ بانگه‌پشت ده‌کا، مه‌لا محمه‌دی قزلجی له‌کتیبه‌ی "التعریف" به‌وه چه‌شنه باسی مه‌لا جامی ده‌کا: "العلامة جامي الجوري ذو التعليقات الشهيرة، بنی له بوداق سلطان حاکم ولایت المکري مدرسة الجامع الاحمر بساوجبلاغ في سنة الف و تسع و ثمانين و كانت مدرسة عامرة و توفي رحمه الله في اوائل القرن الثاني عشر الهجري" (قزلجی، التعریف، ۲۵)

مه‌لا جامی نه‌وه کاته‌ی هاتو‌ته سابلاغ ته‌مه‌نی نزیک سی سال بووه، چل سال له‌ مزگه‌وتی سوور و حوجره‌کانی خه‌ریکی دهرس دادان و په‌راویز نووسین و پټنوتینی خه‌لک بووه، سه‌ره‌ته‌نجام سالی (۱۱۳۰ک)، واته (۳۰۸) سال به‌ر له‌ ئیستا ژبانی به‌بای مه‌رگ له‌وه دنیا‌یه کوژاوه‌ته‌وه، به‌لام ناو‌ناو‌بانگی له‌نیو‌دلی خه‌لکی نه‌وه شاره‌دا هه‌رماوه و گل‌کو‌ی له‌وه مه‌یدانه‌ گه‌وره و به‌ شکو‌یه‌ی وا له‌ ناوه‌راست و ناوه‌ندی شاری مه‌هاباد به‌نیوی کراوه نه‌زه‌رگی خه‌لکی هه‌ناسه سارد و داماره.

سالنامه‌ی فه‌ره‌نگی مه‌هاباد نووسیویه‌تی: "دوا‌ی مه‌لا جامی، چه‌ند که‌س له‌ وه‌چه‌ی بنه‌ماله‌ی "مه‌لای زه‌کی" نه‌رکی دهرسو‌یټی مزگه‌وتی سووریان له‌ نه‌ستو بووه. (سالنامه فرهنگ مهاباد، ج ۱، ۹۱) یه‌کیک له‌وه هه‌ل‌که‌وتانه‌ی رۆژگار مه‌لا محمه‌د ناسراو به‌

"ټیبنوره‌سوول" سه‌ر به‌ بنه‌ماله‌ی زانا په‌روږه و ناسراوی (زه‌کی) دوا‌ی مه‌لا جامی له‌ مزگه‌وتی سوور موده‌ریس بووه، یه‌کیک له‌وه فه‌قییانه‌ی له‌ مزگه‌وتی سوور له‌ لای "مه‌لا محمه‌دی ټیبنوره‌سوول" ئیجازی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتووه "مفتی زه‌هاوی" بووه. (موده‌ریس، علماو‌تا، ۸۱۵) نه‌وه شانازییه‌کی گه‌وره‌یه یو "ټیبنوره‌سوول" شاگردی له‌وه چه‌شنه‌ی په‌روږده‌کردووه، هه‌روا شانازییه‌کی گه‌وره‌یه یو شاری سابلاغ هه‌ل‌که‌وته‌ی وه‌ک "مفتی زه‌هاوی" له‌ داوینی خو‌یدا په‌روږده‌کردووه و له‌وه شاره‌ خو‌یتندوویه‌تی و ئیجازی وه‌رگرتووه، نه‌وانه‌ی مفتی زه‌هاوی ده‌ناسن، ده‌زانن که‌ نه‌وه مه‌لا کورده‌ماوه‌ی په‌نجا سال مفتی به‌غدا و سه‌رؤکی زانایانی ئیتراق بووه، گه‌وره مه‌لای وه‌ک عه‌للامه مه‌لا عه‌لی قزلجی و مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای پیره‌باب فه‌قیی بوون. "شیخ ره‌زا" له‌ راده‌ی زانایی مفتی زه‌هاوی سه‌ری سو‌رماوه و ده‌لی:

"ټیمکانی نییه‌ دهرکی حه‌قایق به‌ تهاوی

ټیمکانی نییه‌ دهرکی نه‌کا زینهی زه‌هاوی"

سه‌ره‌ته‌نجام مه‌لا محمه‌دی ټیبنوره‌سوول سالی (۱۲۶۶ک) له‌ سابلاغ به‌ نه‌خو‌شی تاعوون، واته چاو قوولکه‌ به‌داخه‌وه مال‌اوی له‌وه دنیا‌یه کردووه و له‌ سابلاغ نیژراوه. (قزلجی، التعریف، ۷۲).

دوا‌ی کوچی مه‌لا محمه‌دی ټیبنوره‌سوول، واته سالی (۱۲۶۶ک) مه‌لا محمه‌دی بانی (بانیه‌ی) دټیه سابلاغ، له‌ جیتی نه‌وه زانایه ده‌بیته مه‌لا و موده‌ریسی مزگه‌وتی سوور و جیتی نه‌وه پر ده‌کاته‌وه، له‌وه سه‌رده‌مه‌دا نازاوه و شه‌ر و کیتشه‌ی حاکمی سابلاغ "عه‌بدو‌ل‌لاخانی موکری" له‌گه‌ل عیال و عه‌شایه‌ری دټیو‌کری و مه‌نگو‌ر و مامه‌ش په‌ره ده‌ستین، له‌ ئاکامدا هه‌باساغا سه‌رؤکی عیالی دټیو‌کری سالی (۱۲۵۶ک) له‌ لایه‌ن عه‌بدو‌ل‌لاخان ده‌کوژری، له‌وه که‌شوه‌ه‌وا به‌دا مه‌لا محمه‌دی بانی مه‌لا و موده‌ریسی مزگه‌وتی سوور بووه، نه‌وه زانایه تا کاتی له‌ دنیا‌یه دهرچوونی، واته سالی (۱۲۶۰ک) له‌ سابلاغ سه‌رقالی دهرس گوتنه‌وه بووه، مه‌لا محمه‌دی بانی یه‌کیک له‌ ماموستا‌کانی عه‌للامه مه‌لا عه‌لی قزلجی بووه. (توکلی، جغرافیا و تاریخ بانه، ۹۷۱ / سالنامه فرهنگ مهاباد، ج ۲، ۷۳-۸۳ / روحانی، مشاهیر، ج ۱، ۷۳، ۰۷۳)

هاوکات له‌گه‌ل "ټیبنوره‌سوول" شو‌تینی گه‌وره مه‌لایه‌کی

تر له سابلاغ بهرچاوه، واته "مهلا محمه‌دی ئیبنو ئادهم" (۱۱۶۴-۱۲۶۰ک). به‌شیککی زۆر له ژبانی پر له شانازی ئیبنو ئادهم- واته (۵۳) سال- له سابلاغ تیپه‌ریوه، نیو و نیویانگی مزگه‌وت و حوجره‌کانی سابلاغ سالی (۱۱۹۲ک) ئه‌و زانایه به‌ره‌و موکریان راده‌کیشی، له‌و کاته‌دا بداغ خان (۲۱۲۱-۸۳۲۱ک) حاکمی سابلاغ بووه - سه‌د سال دوا‌ی بداغ سو‌لتان - مه‌لا محمه‌دی ئیبنو ئادهم له‌سه‌ر ویستی "بداغ خانی موکری" سالی (۱۲۲۷ک) به‌شیک له "فتاوی کبری"ی وه‌رگیتراوه‌ته سه‌ر زمانی فارسی، ئیبنو ئادهم له سه‌ره‌تای ئه‌و وه‌رگیتراوه‌دا ئاماژه به‌و بابه‌ته ده‌کا و ده‌لی: "اما بعد حقیر ارزومند، بنده‌ی پناهنده‌ی درگاه منان، محمد بن ادم، مانده از کاروان، در اواسط شهر رمضان المبارک سال هزار و دو صد و بیست و هفت هجرت سرور کائنات علیه و علی اله صلوات و التحیات، در اسعد ساعات شرف ملاقات با ابوالعالی سیف الدین والدنیا بداغ خان مکرری حماه الله من العسر الی یسری اتفاق افتاد، چون ان خاقان کبیر و امیر عدالت دستگیر اعتقاد داشته بود [نسبت] به این داعی صمیمی و دولتخواه قدیمی فرمودند که خاتمه‌ی فتاوی کبری که از اعظم مصنفات امام انام شیخ مشایخ (احمد بن حجرته‌امی) است به زبان پارسی شکر در رشته‌ی ترجمه کشیده، حقیر تعلل و تسویف روا ننمود..." (صمدی، تاریخ مه‌باد، ۸۳۵-۹۳۵ / افخمی، تاریخ فرهنگ و ادب موکریان مه‌باد، ۴۳۱)

دوا‌ی (۵۳) سال ئیبنو ئادهم گه‌راوه‌ته‌وه بو‌ره‌واندز، ئه‌و زانایه بیسری نه‌ته‌وه په‌روه‌ری زۆر به‌هیسز بووه، ئه‌وکاته‌ی ده‌سه‌لاتی میری سو‌ران له‌ناو ده‌چی، واته سالی (۱۸۳۶) به‌و چهند به‌یته کوردییبه مه‌راقی خو‌ی هه‌لده‌ریژی - سه‌د و هه‌شتا سال به‌ر له ئیستا ده‌لی:

"هه‌وران کرده گاله گان - میکائیل نه‌توش ده‌ی تووتن و ماشان برشینه - ده‌با نوش بیته سه‌ر ده‌ی رۆمی نه‌وا په‌یا بوون - کتیبخانان ده‌کهن ته‌ی میری سو‌ران و بو‌تان - له‌ناو چوون به‌ ده‌سیسه‌ی کوردستانمان چی لیتهات - کوردان بو‌ ماتن تاکه‌ی"

(مه‌سه‌عوود محمه‌مه‌د، حاجی قادر کو‌یی، ج ۲، ۷۷ / گو‌قاری هه‌ولیر، ۱۹)

دوا‌ی ئیبنو ئادهم، بنه‌ماله‌ی یایی، دوو سه‌ده مه‌لا و

موده‌ریسی مزگه‌وتی سوور بوون، له هه‌موویان زانانتر مه‌لا محمه‌دی یایی بووه، ئه‌و زانایه نه‌وه‌ی گه‌وره مه‌لای کورد "مه‌لا محمه‌دی گۆلانی" بووه که له نیوه‌ی سه‌ده‌ی دوا‌زه‌ی کو‌چی له قه‌لاچولان را هاتۆته سابلاغ، له مزگه‌وتی سوور موده‌ریس بووه، نادرشای هه‌وشار (۱۱۴۸-۱۱۶۰ک) ئه‌و مه‌لایه‌ی بو‌راویژ سه‌باره‌ت به‌کیشه‌ی ئایینی له سابلاغ را بو‌ "موغان" بانگه‌یشت کردووه. (صمدی، تاریخ مه‌باد، ۷۴۳)

مه‌لا محمه‌دی یایی که له‌و وتاره‌دا مه‌به‌ستی ئیتمه‌یه، نه‌وه‌ی ئه‌و گه‌وره مه‌لایه بووه که له لای زانای گه‌وره‌ی کورد "مه‌لا عه‌بدو‌له‌رحمانی رۆژبه‌یانی" ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتووه، له سه‌رده‌می "عه‌بدو‌للا‌خانی موکری" بو‌ته موده‌ریسی مزگه‌وتی سووری سابلاغ، گه‌وره‌ترین عالم و موده‌ریسی موکریان، واته زانای هه‌لکه‌وته عه‌للامه مه‌لا عه‌لی قزلیجی سالی (۱۲۴۸ک) له سابلاغ له مزگه‌وتی سوور ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی له مه‌لا محمه‌دی یایی وه‌رگرتووه. (ئه‌حمه‌دیان، عه‌بدو‌للا، خه‌زینه، ۰۳ / ده‌قی ئیجازه‌نامه‌ی مه‌لا عه‌بدو‌للا وه‌لزی) ئه‌وه شانازییه‌کی گه‌وره‌یه بو‌ شاری سابلاغ هه‌لکه‌وته‌ی وه‌ک قزلیجی له داوینی خو‌یدا په‌روه‌رده کردووه.

وه‌چه‌ی مه‌لا محمه‌دی یایی له سابلاغ په‌ره‌یان ئه‌ستاندووه و ئه‌مرو‌ به‌ بنه‌ماله‌ی گۆلانی و فازیلی و مفتی و مفتی زاده و قازی زاده و ته‌وحیدی ده‌ناسرتین، پی‌ویسته ئه‌وه‌مان له‌بیر نه‌چی نه‌تیره‌ی مه‌لا محمه‌دی یایی دواتر بوو به مه‌لا و موده‌ریسی مزگه‌وتی سوور به‌ ناوی "مه‌لا عه‌بدو‌له‌رحمانی سابلاغی" - باپیری بنه‌ماله‌ی فازیلی، زۆریه‌ی ته‌مه‌نی له مزگه‌وتی سوور موده‌ریس بووه، یه‌کێک له فه‌قیکانی ئه‌و زانایه "مامۆستا مه‌لا حوسینی مه‌جدی" بووه.

له‌دوا‌ی بنه‌ماله‌ی یایی گه‌وره، مه‌لایه‌ک له نیوه‌ی سه‌ده‌ی سێزده‌ی کو‌چی له ناوچه‌ی موکریان له حوجره‌کانی سابلاغ سه‌ر هه‌لده‌دا به‌ نیوی "مه‌لا عه‌بدو‌للا‌ پیره‌باب" یان "مه‌لا عه‌بدو‌للا‌ی دیبوکر". له ئیجازه‌نامه‌یه‌که‌دا به‌و چه‌شنه‌ خو‌ی ده‌ناسینی: "اما بعد فانی عبدالله الدهبوکری المعروفی بن احمد... ده‌قی ئیجازه‌نامه‌ی مه‌لا عه‌بدو‌للا وه‌لزی) مه‌لا عه‌بدو‌للا له "دیبوکر"ی رۆژئاوا‌ی سابلاغ هاته دنیا، دوا‌ی تیپه‌راندنی قو‌ناغی

سهره تایی خویندن بهر و گهرمین رویشتووه، له لای مه لا محمه مدی خه تی و مفتی زه هاوی دریژه ی به خویندن داوه. (روحانی، ج ۲، ۴۴)، پاشان به ره موکریان گه پراوته وه، له تورجان له خزمهت عه للامه مه لا علی قزلجی ئیجازه ی مه لایه تی وهرگرتووه، راده ی زانایی مه لا عه بدوللای پیره باب گه بیوه ته نه و دیوی مه لایه کی ناسایی، ته نانهت به یه کیک له "فقهای اربعه" ناسراوه. (ترجانی زاده، سالنامه فرهنگ مهاباد، ج ۲، ۶۴) سهره تا له دوروبه ری سابللاغ له "وه ته میش" و "ئیندرقاش" موده ریس بووه، دوایه هاتوته سابللاغ تا دوایین کاتی ته مه نی، واته سالی (۱۳۰۹ک) له مزگه وتی هه باساغا سهرقالی دهرس گوتنه وه و لیکولینه وه بووه.

سه بارهت به راده ی زانایی و سهرده رچوویی مه لا عه بدوللای پیره باب، ماموستا مه لا نه حمه دی تورجانی زاده نووسیویه تی: "مرحوم پیره باب بر اکثر مشکلات علوم ریاضی چه در جبر و مقابله، چه در هندسه، چه در علم اکر و مرایا و مناظر و علم هیئت و نجوم تحریرات و تعلیقات شگفت انگیز دارد. اگر در اطراف حواشی و تعلیقات و ابکار افکار او تحقیقات کافی بعمل بیاید، روشن خواهد شد که ان بزرگوار نه تنها از دانشمندان ریاضی، بلکه از حکمای این فن باید بشمار آید، ولی افسوس که ان تحقیقات نفیس و نادر در زوایای نسیان و گوشه های خمول و گمنامی افتاده و هر قسمتی از ان در جائیست..." (ترجانی زاده، سالنامه فرهنگ مهاباد، ج ۲، ۱۴)

ماموستا مه لا عه بدوللای نه حمه دیان سه بارهت به و زانا هه لکه وته ی سابللاغ ده لئی: "پیره باب، باپیری هه واناسی، ته خته رویه که ی و ئوستورلا به که ی به دهسته وه ده گرت و به پشوو سواری و سه ر "داشامه جید" ده که وت، له سه ر نه و گرده را به هوی وه کار خستنی نه و نامراز و که رهسته قه دیپانه راده ی تیک به زینی جوغزی سوورانه وه ی مانگ و نه ستیره گه رۆکه کان، هه روا پله ی که وانه ی گواستنه وه ی مانگ و رۆژ بۆ نپو دوازه بورج و قه لاته کان و راده ی هیل و میلی جوولنه و ریتچکه ی خزینی نه ستیره گه رۆکه کان و کاکیشان له چوار وهرزی سالدئا، هه روا ده یان مه به سستی دیکه ی هه واناسی، به رژه وهندی ده دانئ و له گه ل یه کتر به راوردی ده کردن،

ناکامی هه موویانی ده نووسی و چند یاسایه کی لی هه لده کراندن. دوا ی سه ده یه ک که دنیا له باری هه واناسین ئالوگۆری به سه رداهات، پایه گاکانی هه وایی به هوی ره سه دخانه و نه و ده سگا نه لکترۆنیک و کۆمپیووته ره به هیزانه وه کار که وتن، هه ر به و ناکامه گه بیشتن که مه لا عه بدوللای پیره باب له باری هه واناسی نه زه ری پتی گه یشتبوو که له شهرحی کتیبی "جهواد" و په راویزی "چه خمینی" و کتیبی "عامه لی" دا نووسیبووی "نه حمه دیان، عه بدوللای، تۆمار کراو به ده نگ).

پتیوسته نه وه مان له بیر نه چی چه ند گه وره مه لای کورد له لای مه لا عه بدوللای پیره باب ئیجازه ی مه لایه تی بیان وهرگرتووه وه ک: مه لا حمه حوسیتی قزلجی، مه لا عه بدوللای وه لزی، مه لا عه بدولره حمانی سابللاغی (فازیلی)، قازی علی، شیخ بابای به رزه نجی (شیخی شهید)، مه لا محمه دی مه حوی شاعیری هه ره ناسراو، مه لا سه لیمی سنه یی (سالم) شاعیری ناودار، نه وانه تیکرا له لای مه لا عه بدوللای پیره باب ئیجازه ی مه لایه تی بیان وهرگرتووه، سه ره نه نجام مه لا عه بدوللای پیره باب سالی (۱۳۰۹ک) - سه د و بیست و نو سال به ر له ئیستا - له سابللاغ کۆچی دواپی کردوه.

بۆ نه وه ی نه و با به ته زۆر دریژ نه بیته وه، به تالۆکه ئاور له و که سایه تیپانه ده ده پنه وه که له سه ده ی رابوردوو له مزگه وتی سوور و حوجره کانی تر له سابللاغ نه رکی مه لایه تی بیان وه نه ستۆ گرتووه و موده ریس بوون.

بنه ماله ی قازی چه ند مه لا و که سایه تی ئایینی زۆر گه وره و زانا و به شکۆیان لی هه لکه وته وه. له هه مووان زانانتر له بواری زانستی ئایینی و شه ر عزانییه وه قازی عه لی (۱۲۷۹-۱۳۵۰ک) بووه که جیا له پله ی مه لایه تی و موده ریس، قازی سابللاغ بووه و له لای زانای هه لکه وته مه لا عه بدوللای پیره باب ئیجازه ی مه لایه تی وهرگرتووه.

"مه لاهه سیمی سه رده شتی" نه و گه وره مه لایه ی تا دوا هه ناسه ی ژبان له مزگه وتی قازی موده ریس بوو و که سایه تی وه ک مه لا خه لیلی گۆرومه ری و (سه درولعه له ما) و مه لا عه بدولعه زیز مفتی سه قز و شیخ محمه دی خانه قای ئیجازه دابوو. ماموستا حه ربیق بۆ کۆچی دواپی نه و مه لایه که سالی (۱۳۲۶ک) بووه ده لئی:

**ای دریغا چشم علم از دوریت بی نور شد
ای دریغا گنج علمت در نظر مستور شد
خانه دین از فوات علم می گردد خراب
خانه جهل از وفات عالمان معمور شد**

(سپهرالدین، زندگینامه شمس الدین برهانی، ۲۰۳ - ۲۰۴ / حریق، ۱۷۹) بنه‌ماله‌ی قزلجییه‌کانی سابلاغ، سی گه‌وره مه‌لای زور زانا و خاوه‌ن به‌توانستیان لی هه‌لکه‌وتوو مه‌لا حه‌مه حوسینی تورجانی - قزلجی - (۱۲۷۸-۱۳۳۳ک) کوری عه‌للامه مه‌لا عه‌لی قزلجی بووه، له لای مه‌لا عه‌بدوئلای پیره‌باب ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتوو، قاسیلی نیکی‌تین له کتیبی "کورد و کوردستان" دا نووسیویه‌تی: "ده‌رسویتی مزگه‌وتی بازاری سابلاغ مه‌لا حوسینی تورجانی - قزلجی - بووه. (نیکی‌تین، کرد و کردستان ۵۸۸).

مه‌لا محه‌مه‌دی قزلجی (۱۲۷۵-۱۳۳۸ هه‌تاوی) کوری مه‌لا حه‌مه حوسین، یه‌کپک له وه‌لکه‌وتانه بووه میژوووی موکریان تا ئه‌میرۆ رۆله‌ی له وه‌چه‌شنه‌ی به‌خویه‌وه نه‌دیوه، جیا له‌وه مه‌لایه‌کی موده‌ریسی بی وینه بووه و له ئه‌لئه‌زه‌ری میسر خوتندووویه‌تی، زیاتر له سی سال له به‌غدا موده‌ریس بووه، له‌وه گرینگتر هه‌وه‌لین رۆژنامه نووسی کورد بووه له ئیران، .سالی (۱۳۰۰ هه‌تاوی) له سه‌رده‌می سمایل ئاغای سمکو ئه‌وه مه‌لایه رۆژنامه‌ی "کورد" ی بلاو کردۆته‌وه. (ئه‌حمه‌دیان، محه‌مه‌د، مه‌هاباد ۱۴۱، ۲۴۱)، چند مه‌لا و مامۆستا‌ی گه‌وره فه‌قیی مه‌لا محه‌مه‌دی قزلجی بوون وه‌ک: قازی محه‌مه‌دی خزری (قازی شۆ)، مامۆستا مه‌لاهادی ئه‌فخه‌م زاده، مامۆستا مه‌لا ئه‌حمه‌دی تورجانی زاده (قزلجی)، عه‌لاه‌ددین سه‌جادی، مامۆستا شوکر مسته‌فا و مامۆستا مه‌لا عه‌بدوئلای ئه‌حمه‌دیان، ئه‌وانه هه‌موویان فه‌قیی مامۆستا مه‌لا محه‌مه‌دی قزلجی بوون.

هه‌ر له و بنه‌ماله‌یه، مه‌لا ئه‌حمه‌دی تورجانی زاده - قزلجی - (۱۲۸۰-۱۳۵۹ هه‌تاوی) برای مه‌لا محه‌مه‌دی قزلجی، چند سال له مزگه‌وتی سوور موده‌ریس بووه، دوايه له تاران بووه به مامۆستا‌ی "دارالفنون"، پاشان (۲۵) سال له ته‌وریز مامۆستا‌ی زانکوی تازه‌ر ئاباده‌گان بووه. مه‌لایه‌کی تر "قازی شیخ موحسین (۱۲۶۳-۱۳۳۳ هه‌تاوی) نه‌وه‌ی عه‌للامه

مه‌لا عه‌لی قزلجی بووه له لایه‌ن دایکه‌وه - (مه‌لا نایشی دایکی قازی شیخ موحسین کچی عه‌للامه مه‌لا عه‌لی قزلجی بووه) - ئه‌وه مه‌لا زانایه ماوه‌ی (۷۲) سال له مزگه‌وتی سوور موده‌ریس بووه. زانایه‌کی تر که زیاتر له په‌نجا سال مه‌لا و مفتی سابلاغ بووه، چند که‌سایه‌تی گه‌وره‌ی په‌روه‌رده کردوو، مامۆستا مه‌لا حوسینی مه‌جدی بوو - باوکی شاعیر و مامۆستا‌ی ناوداری زانکو دکتور محه‌مه‌دی مه‌جدی، له وه‌ په‌نجا ساله‌ی دوا‌ییدا دوو که‌سایه‌تی بیرمه‌ند و زانا و ماقوول و رووناکبیر و نه‌ته‌وه په‌روه‌ر که دوا‌یین به‌ره‌می حوجره‌کانی موکریان بوون هاتنه‌ریزی مه‌لا هه‌ره ناوداره‌کانی میژوووی سابلاغ و موکریان، ئه‌وه که‌سایه‌تی‌بیانه بریتی بوون له مامۆستا مه‌لا که‌ریمی شاریکه‌ندی (۱۳۰۵ - ۱۳۶۱ هه‌تاوی) و مامۆستا مه‌لا عه‌بدوئلای ئه‌حمه‌دیان (۱۳۱۲ - ۱۳۸۳ هه‌تاوی).

**۲- په‌روه‌رده کردن و باره‌یتانی چند که‌سایه‌تی بواری
ئه‌ده‌ب و شیعر:**

ره‌نگه ئه‌وه بابه‌ته بو هه‌ندیک که‌س تازه بی که جیا له شاعیرانی موکریان و سابلاغ که له حوجره‌کانی ئه‌وه شاره په‌روه‌رده بوون، گه‌لیک له شاعیرانی ناوچه‌کانی تری کوردستان وه‌ک "نالی، حاجی قادری کوژی، مه‌حوی، سالم، ناری، قانع" له گۆشه و قوژینی مزگه‌وت و حوجره‌کانی سابلاغ ده‌رسیان خوتندوووه و به‌شپک له‌بیر و هزری خو‌بان له و بنکه نایینیان په‌روه‌رده کردوو و له ناو فه‌قی و مه‌لا و موسته‌عیید و رۆشنبیری موکریاندا په‌روه‌رده بوون و سکتلی دل‌بان له و حوجره‌کاندا گه‌شاوه‌ته‌وه، جۆشوخرۆشی خوتندن و فی‌ریوون له حوجره‌کانی سابلاغ تا ئه‌وه راده رمیتن و بره‌وی هه‌بووه، زۆریه‌ی شاعیرانی کوردی به‌ره‌و موکریان و سابلاغ راکیشاوه.

مه‌لا خدری شاره‌زووری (نالی) له حوجره‌کانی سابلاغ ده‌رسی خوتندوووه، له سه‌ره‌تای دیوانی نالی دا نووسراوه "له پینا وه‌رگرتنی زانسته ئیسلامیه‌کان شار و دپه‌اته‌کانی به‌شپکی کوردستان گه‌راوه، ئه‌وه شوپنانه‌ی که زور تیباندنا مابوو بیته‌وه، سنه و سابلاغ و قه‌رده‌داغ و هه‌له‌بجه و سلیمانین" (فاتیح، عه‌بدو‌لکه‌ریم، دیوانی نالی، ۴۲)

ناو و ناویانگی حوجره و مه‌لاکانی سابلاغ ده‌بیته هۆی ئەوهی حاجی قادری کۆبی زۆر به‌تاسه و ناوات، بێ ئیختیار به‌رهو موکریان و سابلاغ ڕاکیشی و سه‌رده‌میتک له‌ ناوچه‌یه‌ بیتیته‌وه، مه‌سه‌وود محهمه‌د نووسیویه‌تی: "حاجی قادر سه‌رده‌میتک له‌ سابلاغ ماوه‌ته‌وه: به‌بیتک له‌ مزگه‌وتی ڕۆسته‌م به‌گ له‌لای "مه‌لا حوسین" ی خۆیندوو، چه‌ند دێره‌ شیعریکی له‌ دیواریکی مزگه‌وته‌که‌ نووسیبوو. زه‌بیحی ده‌یگوت: ئەم نووسینه‌ تا ئەو دوایانه‌ هه‌ر ما‌بووه، له‌و سالانه‌ی دواییدا ژێر سواغی سپیکاری که‌وت، گوتی هه‌زار و دووسه‌د و چه‌فتا و نۆی لی نووسرابوو، هی حاجی قادر به‌ خه‌تتی خۆی بوو، بێ گومان که‌مه‌ته‌رخه‌می و بێ په‌رۆشی نه‌با، ده‌بوو نووسینه‌که‌ وه‌ک خۆی ب‌بابیه‌وه، وه‌ک میراتیکی میژوویی و ئەده‌بی و نه‌ته‌وايه‌تی زۆر نرخدار ناگاداری لیکرابا. (محهمه‌د، مه‌سه‌وود، حاجی قادری کۆبی، ج ٢، ١٥٠ / ناغایی، مارف، وتووێژ له‌گه‌ڵ مه‌سه‌وود محهمه‌د، سروه، ١٧٣١)

میژوویی ئەده‌بی کوردی نووسیویه‌تی: "مه‌لا محهمه‌دی مه‌حوی" (١٢٦٤-١٣٢٢ک) به‌ فه‌قییه‌تی چووه‌ بۆ سابلاغ بۆ لای مه‌لا عه‌بدوڵلای پیره‌باب، سێ سال له‌وئ ماوه‌ته‌وه" (سه‌جادی، میژوویی ئەده‌بی کوردی، ٨٢٣ / مه‌حوی، دیوان، ٥)

د. مارف خه‌زنه‌دار نووسیویه‌تی: "سالمی سنه (١٨٤٨-١٩١١) به‌ دوا‌ی ناویانگی مه‌لا عه‌بدوڵلای پیره‌باب له‌ سالی (١٢٨٦ک) ده‌چۆ بۆ سابلاغ، دوا‌ی دوو سال دهرسی مه‌لا عه‌بدوڵلای پیره‌بابی به‌رده‌که‌وت، سالی (١٢٩١ک) له‌ سابلاغ له‌ لای ئەو زانا گه‌وره‌یه‌ ئیجازه‌ی مه‌لايه‌تی وه‌رده‌گرت (خه‌زنه‌دار، میژوویی ئەده‌بی کوردی، ج ٤، ٧٣٦) هه‌روا مه‌لا کاکه‌ حه‌مه‌ی (ناری) له‌ سابلاغ له‌ مه‌دره‌سه‌ی تورجانی زاده‌کان خۆیندووویه‌تی. (سه‌جادی، میژوویی ئەده‌بی کوردی، ٦٥٤)، ته‌نانه‌ت مامۆستا (قانع) یش له‌ حوجره‌ی مزگه‌وته‌کانی سابلاغ فه‌قی بووه. (خه‌زنه‌دار، میژوویی ئەده‌بی کوردی، ج ٦، ٢٦٤).

جیا له‌و گه‌وره‌ شاعیرانه‌ی بۆ خۆیندن هاتوونه‌ته‌ سابلاغ، شاعیران و هه‌ستیارانی موکریان وه‌ک: وه‌فایی و سه‌یف و حه‌ریق و میسباح و مه‌لا مارف و مامۆستا هه‌ژار و مامۆستا هیمن و خاله‌ مین و حه‌قیقی به‌شیتک

له‌ ژبان و خۆیندنیا‌ن پێوه‌ندی به‌ حوجره‌ و مه‌لا و مزگه‌وته‌کانی سابلاغ هه‌بووه.

٣- تیکۆشان و چالاکي "گۆمه‌لايه‌تی - ڕووناکبیری" له‌ حوجره‌کانی سابلاغ:

په‌نگه‌ ئەو خاله‌ هه‌ندیک جیتی سه‌رنجی خه‌لکی ئەو سه‌رده‌مه‌ی ئیمه‌ بێ، چونکه‌ ئەو مه‌لایانه‌ و فه‌قیی ئەو حوجرانه‌ له‌ ژێر په‌هیلێی بێر و فه‌لسه‌فه‌ی ئیسلامدا بوون وه‌ک پیتویست نه‌په‌رژاونه‌ته‌ سه‌ر بابه‌تی ڕووناکبیری و بیری نه‌ته‌وايه‌تی، به‌لام ئەوه‌ بۆ زۆر که‌س ناشکرایه‌ له‌ سه‌د ساله‌ی دواییدا که‌ بیری ناسیونالیستی به‌ه‌وی په‌یدا کردوو، له‌ ڕۆژهه‌لاتی کوردستان، به‌تایبه‌ت له‌ سابلاغ زیاتر له‌ هه‌ر به‌شیتکی تری کوردستان، مه‌لا و فه‌قی به‌شداری بزاقی ناسیونالیستی کوردیان کردوو، په‌نگه‌ جیتگای سه‌رنج بیت که‌ به‌شیتکی گرینگی دامه‌زرینه‌رانی ئەو بزاق و بزوتنه‌وانه‌ مه‌لا و خۆیندکاری مزگه‌وت و ناوه‌نده‌ ئاینیه‌کان و حوجره‌کان بوون، سه‌ره‌رای ئیمان و باوه‌ر به‌ ئیسلام، سه‌ره‌رای په‌روه‌رده‌ی ئاینی و زانیاری ئیسلامیان، یه‌که‌مین ڕیک‌خراوی ناسیونالیستیان - نه‌ک ئیسلامیان له‌ ڕۆژهه‌لاتی کوردستان دامه‌زراندوو (سابیر، په‌فیق، کولتور و ناسیونالیسم، ٣٥١)

په‌نگه‌ به‌لای هه‌ندیک که‌س سه‌ر بێ بلیین هه‌وه‌لین ڕۆژنامه‌نووسی کورد له‌ ڕۆژهه‌لاتی کوردستان فه‌قییه‌کی حوجره‌کانی سابلاغ بووه، واته‌ "مه‌لا محهمه‌دی قزلجی" ئەو که‌سایه‌تییه‌ (٩٦) سال به‌ر له‌ ئیستا وه‌ک سه‌رنووسه‌ر به‌رپرس ڕۆژنامه‌ی "کورد"ی سه‌رده‌می سماعیل ناغای سمکۆی به‌رپوه‌ ده‌برد و تاری تیدا بلاو ده‌کرده‌وه. مه‌لا محهمه‌دی قزلجی جیا له‌وه ڕووناکبیریکی بواری ئاین بووه، گه‌لدۆست و نه‌ته‌وه په‌روه‌ر بووه، ب‌روانه‌ سالی (١٣٠٠)ی هه‌تاوی = ١٩٢١ (ز) سه‌باره‌ت به‌ گه‌لدۆستی ده‌لی چی:

هه‌ی تازه‌ جه‌وان، هه‌سته‌ له‌ غه‌فله‌ت بیه‌ بیدار

ده‌ستی بده‌ره‌ ده‌سته‌یی شمشیری شه‌ره‌ردار

ئه‌و مه‌وته‌نی والا‌یه، که‌ چاتر له‌ به‌هه‌شته

قوریانی بکه‌ روح و حه‌یات و زه‌ر و دینار..

(گیو، که‌شکۆلی گیو، ١٧٦-١٧٧)

دهره نجام

له دواييدا پټيوسته بلټين دواى تپه پرينى پتر له سى سهد و په نجا سال له دامه زاندى مزگه وتى سوور و حوجره كانى ته مړو "هه راوهن دلټكى تاگا پروانپته زاركى بى زمانى ته و حوجره بيده نگانه، ده زانى كه دلټيان چهند پره له خوژگه و برىا، ته گهر پروانپنه هه سارى مزگه وتى سوور، بى گومان رۆژگارى "مه لا جامى" و "بداغ سولټان" مان وه بىر دپته وه، ته و رۆژانه ى ئيبنو ره سوول و ئيبنو ئادهم و مه لاي يايى مه لاي ته و حوجرانه بوون و مفتى زه هاوى و قزلجى و پيره باب فه قيتى ته و حوجرانه بوون، مه ولانا خاليد و سه يدى چۆرى و پيټنجوتنى فه قيتى ته و حوجرانه بوون (ته حمه ديان، عه بدوللا، خه زينه، ۸۷)

به لام ته مړو دواى پتر له سى سهد و نيو چراى ته و حوجرانه كوژاونه ته وه و باغى زانست و ته دهب به ره و پايبى ته ته من رۆيشتووه و شه خته ى نه زانى لپى داوه، جيتى خوټه تى ماتم دامانگرى و بپرسين بۆ ته و باخه بى بهر بووه، بۆ سه رده مى زپرتنى ته و حوجرانه له كزى داوه، شيعره كه ى حاجى قادرى كوټى گويمان ده زرينگه ى نيته وه:

مه سجيد و مينحراب و مينبه ر بى كه سه
هه ر مه پرسه حالى چۆنه مه درسه

سهرچاوه كان:

۱- ته حمه ديان، عه بدوللا، ۱۳۷۸، خه زينه، نشر احسان.

۲- _____، ۱۳۸۳، نگاهى به سرزمين مه اباد، سيروان، ۲۴۷.

۳- افخمى، ابراهيم، ۱۸۷۳، تاريخ فرهنگ و ادب مكرىان، ج ۲، نشر محمدى سقز.

۴- باباطاهرى، حسن، ۱۳۵۱، مه اباد، ديروز امروز، نشر به داخلى شهردارى مه اباد.

۵- توكلى، محمد رثوف، ۱۳۸۷، جغرافيا و تاريخ بانه، انتشارات توكلى.

۶- هه ريق، مه لا سالح، ۱۳۶۹، ديوانى هه ريق، ناشر محمدى سقز.

۷- حوزنى موكريانى، حوسين، ۲۰۰۹، كردستانى موكريان، وه رگيراو له: سهرچاوه ى ژماره ۹.

۸- خه زنده دار، مارف، ۲۰۱۰، ميژوى نه ده بى كوردى، ج ۴ و ۶، چاپى دووه م، ناراس.

۹- ده شتى، عوسمان، ۲۰۰۹، شيعرى ناوچه ى موكريان، مه لپه ندى كوردو لۆژى.

۱۰- رۆژبه يانى، محمه د جه ميل، ۱۹۹۲، فه رمانه واى موكريان، رۆشن بى رى.

۱۱- روحانى، بابا مر دوخ، ۱۳۸۲، تاريخ مشاهير كرد، انتشارات سروس، چاپى دووه م.

۱۲- سا بى ر، ره فيق، ۲۰۰۳، كولتور و ناسيوناليسم، سه رده م، چاپى دووه م.

۱۳- سه جادى، عه لاته ددين، ۱۹۵۲، ميژوى نه ده بى كوردى، معارف.

۱۴- سه به ر الدين، ابوبكر ۱۳۶۸، زندگينامه شمس الدين به رهانى، انتشارات صلاح الدين ايو بى.

۱۵- صمدى، سيد محمد، ۱۳۷۳، تاريخ مه اباد، انتشارات ره رو.

۱۶- فتاحى قاضى، قادر، ۱۳۵۹، گورستان ملا جامى در مه اباد.

۱۷- قزلبى، محمد، ۱۹۳۸، التعريف بمساجد السليمانية، مطبعة النجاح.

۱۸- قه رداغى، محمه د عه لى، ۱۴۱۹، ميژوى زانايانى كورد، به غدا.

۱۹- موكريانى، گيو، كه شكۆلى گيو.

۲۰- مه سه رود، محمه د، ۲۰۱۰، حاجى قادرى كوټى، ناراس، چاپى دووه م.

۲۱- مجدى، محمد، ۱۳۳۴، سالنامه فرهنگ مه اباد، ج ۲، چاپخانه شفق.

۲۲- نيكي تين، فاسيلى، ۱۳۷۸، كردو كردستان، ترجمه محمد قاضى، كانون فرهنگى انتشارات درايت، چاپ سوم.